

σας και για τή γλώσσα τή ρωμαϊκή που με δάφτηνε κάνετε αγάπη, με δάφτη νανουρίζονται τὰ ρωμιόπουλα, με δάφτη γλεντά ή γενιά μας, κλαίει, παρηγοριέται, πολεμάει, νικάει, δοξάζεται. Τή γλώσσα σας πολύ να τίνε σέβεστε, γιατί θα σας θυμίζει τὰ μικράτα σας με τὰ γέλια, με τὰ τραγούδια, με τὰ παραμύθια. Η γλώσσα σας θα σας κάνη να μὴν ἀπελπίζετε ποτές, γιατί σε δάφτη θα βλέπετε πάντα καθρεφτισμένη τῆς Ρωμιούνης τὴν ἀκατάλυτη δύναμη, τὴ δύναμή σας....

Κ' ή γριούλα με τὰ κάτασπρα ἀπὸ τὴ γνώση μαλλάκια, ή γριούλα που πολλά θα θυμότανε και πολλές ὀρμήνιες θα είχε ἀκόμα να δώσει, θα στεκότανε, πολλά πικρά πράματα φέρνοντας στὸ νοῦ της με τὰ στερνά της λόγια, και δὲ θ' ἔλεγε πιότερα. Μὰ οἱ ρωμιόπουλες που θάκούγανε τὰ λόγια της τὰ δλόφωτα και που ή ψυχὴ τους θα τὰ δεχότανε, σάμπως ή γις ή καρπερὴ τίς βροχοστάλες, θα κελαιδούσανε τῆς γριούλας:

— Φτάνει μας νάμαστε ρωμιές κι ἀστέρερτη εἶναι ή δύναμή μας.

ΦΩΤΕΙΝΗ ΑΚΡΟΠΟΛΙΤΙΣΣΑ

Η ΚΑΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ

Εἶχα πολλά χρόνια να δῶ καλλιτεχνικὴ ἐκθεση στὴν Ἑλλάδα. Κι σὲν μπήκα προχτές στὸ Ζάππειο περιμένα πὸς θα ἔβρισκα κάποια πρόοδο πρὸς τὴ ζωὴ και πρὸς τὴ μόρφωση μιᾶς τυπικῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Ὅμως γελάστηκα. Ἀντίκρουσα πάλι τὴν ἴδια πάντα κι ἀπαράλλαχτη κλασιάρικη ἀδυναμία κ' εἶδα γύρω μου προσπάθειες γενναίες ἴσως μὰ μισερές, παιδιακιστικούς ψευτολυρισμούς κ' ἔλλειψη σοβαρῆς μελέτης, και παρὰ πάνω ἀπ' ὅλα τὴν ὀλύμπιαν ἀγνοία τῆς φύσης τῆς ἑλληνικῆς.

Κ' ἐπειδὴ ἔχω τὴν φιλοσοφία ἀρχαία να ξεσκαλίζω αἰτίες και να παίρνω τὸν κατήφορο τῆς κριτικῆς ἀνάλυσης. Καὶ συλλογίστηκα πὸς ή αἰτία τῆς καλλιτεχνικῆς κακομοιρίας στὴν Ἑλλάδα πρέπει να εἶναι—καθὼς και σὲ σκεδὸν καθὲ τι ἄλλο—τὸ σπᾶσιμο τῆς παράδοσης. Τὸ Βυζάντιο εἶχε διπλὴ ζουγραφικὴ παράδοση — τὴ θρησκευτικὴ και τὴν ἔθνη. Πολλοὶ συνθίζουσε να μιλούνε για τοὺς Βυζαντινοὺς σὰ να εἶτανε ἀγιολογοὶ μοναχά, ὁμως ξεχούνε πὸς τὰ παλάτια τ' αὐτοκρατορικὰ εἶτανε στολισμένα με πολλὰς ἱστορικῆς τοιχογραφίες

και δτι ὑπάρχουσε ὠραιότατες ἀλληγορικῆς μικρογραφίες στὸ Μηνολόγιο τοῦ Βασιλείου που βρίσκεται στὸ Βατικανό. Ἀπὸ τὴ διπλὴ αὐτὴ παράδοση ἔπρεπε να βγεῖ κ' ή δική μας τέχνη καθὼς γίνηκε και στὴν Ἰταλία ὅπου ὁ ζουγράφος κατὰφερε σιγὰ σιγὰ να κατεβάσει τὴ βυζαντινὴ παναγία ἀπὸ τὸ χρυσὸ της θόλο και ξεγυμνώνοντας την να τὴ δείξει σὰ μυθολογικὴ Γαλάτεια ή βενετσιάνικη Ἀφροδίτη. Στὴν Ἰταλία ή γοθικὴ τέχνη βοήθησε με τὴ ρώμη της τὴν ἀναγέννηση τῆς κλασικῆς ὁμορφιάς. Σὲ μᾶς τὸ ξανάνειωμα θα εἶτανε ἀκόμα πιὸ εὐκόλο γιατί ή ἀρχαία ἑλληνικὴ παράδοση δὲν είχε πεθάνει δλότελα κ' εἶχε μάλιστα φανερώσει σημεῖα ζωντανίας και στὸν 9ο και στὸν 11ο αἰῶνα και στὴν ἐποχὴ τῶν πρώτων Παλαιολόγων.

Ἱστορικοὶ ὁμως λόγοι τσακίσανε τὴν παράδοση κ' εἶτανε ἀρκετὰ φυσικὸ πὸς ή νέα ἑλληνικὴ τέχνη θα πήγαινε στὴ Δύση για να ξαναμάθει τοὺς κανόνες τοῦ Ὁραίου. Ὅμως βρέθηκε μπροστὰ σὲ χάος κι ἀναρχία. Γιατὶ στὴ Δύση παράλυσε πικὰ και κεί ή καλλιτεχνικὴ παράδοση και μόνο ἐφήμερες σχολές κανονίζουσε τὴ μόδα. Σηκώνονται ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τεχνίτες μεγάλοι που σωματώνουσε στὰ ἔργα τους τὴ δικὴ τους ὑπέροχη ζωὴ μὰ που εἶναι πολὺ ἀτομικοὶ για ν' ἀφίσουσε πίσω τους τυπικὴ παράδοση, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά μερμηγκιάζουσε οἱ ἀκαδημαϊκοὶ ζουγράφοι κι ὅλοι κείνοι που γεμίζουσε με πελώριες χαλκομανιές τοὺς δημοχικούς τοίχους ή κι ἀποθανατίζουσε σὲ προσωπογραφίες τὴ φουσκομάρα τοῦ ματαιοῦ ἀστοῦ.

Ἡ τέχνη τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγέννησης εἶχε για βάση τὴν ἐκκλησιαστικὴν και τὸ ἀρχοντικὸν κλάτι. Σήμερα ή θρησκευτικὴ ζουγραφικὴ ξεψύχησε πικὰ και ἀντὶς ἀρχοντοσπίτα ἔχουμε τὴν πλουτισμένου μπακαλῆ τοῦ σαλόνι και τὴν ἐμπορικὴ καλλιτεχνία που δουλεύει για τίς ττηνές διακοσμητικῆς ἀνάγκες τοῦ ὄχλου. Κι ἀν κοντὰ σ' αὐτὰ βλλέει κανεὶς τὸ ἀνακάτωμα τῆς φιλολογίας και τῆς ἔθνης στίς πλαστικῆς τέχνης, τότε δὲ θ' ἀπορήσει βέβαια γιατί να παρακυλᾷ κ' ή ζουγραφικὴ σὲ τόσο ἄστατη πολυμορφία.

Δὲν πρέπει να μᾶς φανεῖ λοιπὸν παράξενο ἀν οἱ Ἑλληνες ζουγράφοι που σπουδάζουσε ὄζω μᾶς φέρανε τεχνοτροπιές μόνο και δὲν καταφέρανε ἀκόμα να θεμελιώσουσε μιὰ ἑλληνικὴ ἀντίληψη τῆς γραμμῆς και τοῦ χρωμάτου. Γίνονται βέβαια προσπάθειες ἀρκετές, μὰ και κείνος που ἀπὸ τοὺς σημερινούς κατα-

λαβε καλύτερα τὴν ἑλληνικὴ φύση—ὁ Φωκῆς—εἶναι ἀκόμα ἓνας πρόδρομος.

Κάτι ἄλλο μου κάνει ἐντύπωση. Για τὸ χρῶμα οἱ περισσότεροὶ ζουγράφοι μας ἔχουσε μᾶτι, μὰ τὸ σκῆδιο μοιάζει να εἶναι κάτι πολὺ σπάνιο στὴν Ἑλλάδα. Κι αὐτὸ ὡς τόσο ἔπρεπε να τὸ περιμένει κανεὶς. Ὁ λόγος εἶναι ψυχολογικός, δηλαδὴ φυλετικός κατὰ βᾶθος. Ὁ βορεινὸς προτιμᾷ τὸ σκῆδιο γιατί τὸ σκῆδιο θέλει μελέτη και νοῦ και θέληση. Ὁ μεσηδρινὸς κι ὁ Ἀνατολίτης ἀγαποῦνε τὸ χρῶμα γιατί τὸ χρῶμα συγκοινωνεῖ με τὸ αἶσθημα, με τὴ συγκίνηση, με τὴν ἡδονή. Τὸ σκῆδιο ἀντιπροσωπεύει τὸν ἄντρα και τὸ χρῶμα τὴ γυνίκα στὴ ζουγραφικὴ. Κ' ἐμεῖς στὴν Ἑλλάδα εἶμαστε ἀκόμα πολὺ ἀνχτολίτες για να μὴ δειχνοῦσε προτίμηση για τὸ χρῶμα.

Ἄν ἄφισα τὴν αὐτὸ μου να τραβήξει σὲ τέτοιους γενικούς συλλογισμούς εἶναι ἴσια ἴσια γιατί ή ἐκθεση δὲ μου δίνει ἀρκετὸ θέμα για να μιλήσω πιὸ θετικὰ για τὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ τέχνη. Ὅμως προπούμενο εἶναι να πῶ λίγα λόγια για μερικούς ἀπὸ τοὺς ζουγράφους που ἔχουσε στείλει ἔργα τους.

Ὁ Φωκῆς ἀντιπροσωπεύεται με μιὰ μόνη του ζουγραφικὴ κι αὐτὴ ὄχι ἀρκετὰ χαρακτηριστικὴ ὥστε να μᾶς δίνει σωτὴ ἴδια τῆς τέχνης του. Ὅμως κ' ἔτσι ἄτεια μπορούμε ἀμέσως να δοῦμε πὸς ποῦ ἀληθινὰ καταλαβε αὐτὸς ὁ τεχνίτης τὴν ἑλληνικὴ φύση. Λίγα πεικὰ πρασινοχρῶσα που πάνε τὸν ἀντίφορο και μπροστὰ ἐνὰ μεγάλο ριγμένο κάτω ἀπὸ τοὺς λοτόμους. Ὡς τόσο ή ἀπλὴ αὐτὴ μελέτη μᾶς θυμίζει μ' ἀρκετὴ εἴταση τὴν ἀλαφρὴ και φωταγλάζη ποίηση που πλανιέται στὰ πευκοβούνια και τὸ ἀνάερο τραγούδι τῆς φυλλωσιᾶς και τῆς βετσίνης τὴ βουνήσια μυρωδιά.

Ἡ κ. Λασικρίδη βλέπει καλὰ τὰ φωτεινὰ τὰ χρῶματα και δὲν τῆς λείπει κάποιος λυρισμός. Ὅμως φανιέται ὅζω τῆς ξεφεύγουσε τὰ χρῶματα ἀνυπόταχτα ἀπὸ τὴν παλέττα και σὰ να τὴν ξεπαίρνουσε οἱ περστικοὶ της λυρισμοὶ ἀντὶ ἐκείνη να τοὺς φέρνει σὲ μιὰ μορφή πιὸ πλαστικὴ και πιὸ μελετημένη. Τὰ «Κρυφὸμυλῆματα τῶν δέντρων» δὲν εἶναι κακὴ μελέτη μὰ εἶναι ἀποτελειωμένη βιαστικὰ και τῆς λείπει βᾶθος. Ὁ ἀγέρας τριγύρω στὰ δέντρα δὲν ἔχει ἀρκετὸ φῶς και τοῦ λείπει ὁ παλμός που κάνει τὴ διάφανη ζωντανία τῆς ἑλληνικῆς ἀτμοσφαιρας. Τὸ ἴδιο ἐλάττωμα χαλαεῖ μιὰν ἄλλη τῆς εἰκόνα «Στὴ βρύση τοῦ χωριοῦ» που ἔχει μερικὰ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΞΕΓΥΜΝΩΜΑΤΑ *

§ 15

"Ἄλλοι Δραγομάνοι κ' Ἡγεμόνες.

Ἦστερ ἀπὸ τὸ Νικουση κι ἀπὸ τὸ Μαυροκορδάτο μᾶς παρουσιάζεται μακρινὴ συνοδία ἀπὸ μεγαλονόματους ὁμογενεῖς μεγιστᾶνες, που θα τοὺς ἀφίναμε στὰ χέρια τῶν Τούρκων ἱστορικῶν ἀ δὲν τύχαινε να φανούνε στὴν ἀργότερη ἐποχὴ, και να συστήσουσε βάση κοινωνικῆς σειράς που ἀνακατεῦτηκε κάμποσο στὰ ἔθνηκὰ μας τοὺς στερνούς δυὸ αἰῶνες, δέκατο ὄγδοο και δέκατο ἑνάτο. Για τὴν κοινωνικὴ αὐτὴ τάξη θα μιλήσουσε σὲ λιγάκι. Τὴν δυὸ λόγια για τὴ βάση της, μὰ για λόγους πάντα ὄχι

*) Ἡ ἀρχὴ του στὸν ἀριθ. 281.

διθυραμβικούς, καθὼς συνηθίζουσε οἱ χρονογράφοι μας και κάνουσε, παρὰ μόνο και μόνο ἐπειδὴ μερικοὶ τους σταθήκανε πατέρες ή προπαιτορες ἀνθρώπων που κᾶτι κάμανε σταν τὸ ἔθνος ζύπνησε και τοὺς συνεπῆρε με τοὺς βουνήσιους ἡρώισμούς του.

Ὅλοι οἱ Μεγάλοι Δραγομάνοι, ἀπὸ τὸν Ἀλέξαντρο Μαυροκορδάτο και κάτω ἴσα με τὴν Ἐπανάσταση, ἔξὸν ἓνας, ὁ Βλάχος ὁ Ρακοβίτσας, δικοὶ μας εἶταν. Τρεῖς Μαυροκορδάτοι, τέσσερις Γκέκηδες, ἔξη Καλλιμαχηδες, ἔξη Καρατζάδες, πέντε Σούτσηδες, δυὸ Ὑψηλάντες, ἔξη Μουρούζηδες, ἓνας Ραλλης, ἓνας Ἀργυρόπουλος, κ' ἓνας Ἀριστάρχης Ἡγεμόνες πάλι τῆς Βλαχίας και τῆς Μολδαβίας ἔχουσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ δέκατου ὄγδοου αἰῶνα, ἔξω ἀπὸ καμιά δωδεκάδα ντόπιους, τρεῖς Μαυροκορδάτους, τρεῖς Καλλιμαχηδες, τέσσερις Καρατζάδες, τρεῖς Ὑψηλάντες, δυὸ Μουρούζηδες, τρεῖς Σούτσηδες, ἓνα Ρωσέτο, ἓνα Μαυρογέννη. Ἐχουσε και Δραγομάνους τοῦ Στόλου — ἄλλο ἀξίωμα που χρητίμευσε εἶδος σκαλοπάτι για τὴ Μεγάλη Διερχμηνεία, — Νικόλα Μουρούζη, Γιάννη Καρατζά, Νικόλα και Στέφανο Μαυρογεννη. Βλᾶτε τὴν ἀρχὴ καὶ τοὺς παρατορχάμενους τῶν ἀφεντάτων τῆς Βλαχίας και Μολδαβίας, σπαθάρους, πρὸστῆλικους, χατμά-

νους, βορνίκους, κ.λ., βάλτε και τοὺς παρατορχάμενους φίλους, ἀντίζηλους, και συγγενήδες τῶν Δραγομάνων, κ' ἔχετε οραλῶς σημαντικὴ ἀνθρώπους που ἀπάνω σὲ μιὰ ἔθνηκὴ κρίση θα λογαριαστοῦνε, κ' ἐπειδὴ αὐτὴ ή φύρα παρουσιάζεται τίς παραμονές μιᾶς τετοιας κρίσης, πρέπει να τοὺς λογαριασοῦσε, ἀλλοῶς δὲ θα καταλαβουσε μερικὰ στοιχεῖα που μᾶς βγάζει ή ἀνάλυση τοῦ μεγάλου μας ἔθνηκου Σηκωμοῦ.

§ 16

Οἱ Φαναριώτες.

Κ' ἔτσι ἐρχόμαστε στοὺς Φαναριώτες. Αὐτοὶ εἶναι τὰ στοιχεῖα που λέγαμε παραπάνω.

Για να χαρακτηριστῆ ὁ Φαναριωτισμός με τρόπο που να μὴ χωρῆ λόγος, σᾶνε να ρωτήσουσε ἓνα π.α.μ. "Α δὲν ἔκαυσε τὴν ἀρχὴ ή Κλεφτουριά, κι ὄχι μονάχα ή Κλεφτουριά τοῦ βουνοῦ, παρ' ὅλοι οἱ ἀποφασισμένοι μας ἀπὸ Μάνη ὡς Σούλι, ἀπὸ Σάμο ὡς Κεφζελωνία, ή συλλογιστότανε ἀρχαγες ὁ Φαναριωτισμός να ἐγκαινιάτῆ ἔθνηκὸ κίνημα, και να κεντήση τὴν Κλεφτουριά να τὸν ἀκολουθήτῆ; Σὲ τέτοιο ρῶτημα ή ἱστορία μας δὲν μπορεῖ να πῆ και.